

НАУКОВІ ПРАЦІ НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 51

Кам'янець-Подільський
2020

Рецензенти:

О. В. Кульбабська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;

Г. С. Мазоха, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

*Друкується за ухвалою вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 12 від 26.12.2019 р.)*

Міжнародна редакційна колегія:

С.Д. Абрамович, доктор філологічних наук, професор; **І.С. Беркещук**, кандидат філологічних наук, доцент; **Т.В. Боднарчук**, кандидат педагогічних наук, доцент; **О.С. Волковинський**, доктор філологічних наук, професор; **О.В. Галайбіда**, кандидат філологічних наук, доцент; **О.В. Кеба**, доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор); **Б.О. Коваленко**, кандидат філологічних наук, доцент; **Н.Д. Коваленко**, кандидат філологічних наук, доцент; **Аркадій Мажець**, доктор габілітований, професор Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові (Республіка Польща); **А.А. Марчишина**, доктор філологічних наук, доцент; **Л.М. Марчук**, доктор філологічних наук, професор (заступник відповідального редактора); **Г.Й. Насмінчук**, кандидат філологічних наук, професор; **Т.М. Петрова**, кандидат педагогічних наук, доцент; **А.С. Попович**, доктор педагогічних наук, доцент; **О.А. Рарицький**, доктор філологічних наук, доцент (відповідальний секретар); **П.Л. Шулик**, кандидат філологічних наук, професор; **Емілія Янігора**, доктор, доцент Католицького університету в Ружомберку (Словачина).

Міжнародна наукова рада:

Уршуля Груца-Мьонсік, доктор наук педагогічних, ад'юнкт Жешівського університету (м. Жешів, Республіка Польща); **А.В. Жуков**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської мови Новгородського державного університету ім. Ярослава Мудрого (м. Великий Новгород, Російська Федерація); **Б.П. Іванюк**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської класичної літератури і теоретичного літературознавства Єлецького державного університету імені І. О. Буніна (м. Єлець, Російська Федерація); **Данута Кристіна Мажець**, доктор габілітований, професор Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові (м. Ченстохов, Республіка Польща); **І.В. Остапенко**, доктор філологічних наук, професор кафедри міжмовних комунікацій та журналістики Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м. Сімферополь, Україна); **О.С. Силаєв**, доктор філологічних наук, професор кафедри російської та світової літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (м. Харків, Україна); **В.І. Силантьєва**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна); **Н.М. Сологуб**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України (м. Київ, Україна); **О.О. Тараненко**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ, Україна); **Антон Фабіян**, доктор габілітований, професор університету Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (м. Кошице, Словачина).

НЗ4 **Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 51.** – Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С., 2020. – 152 с.

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні проблеми сучасного мовознавства, літературознавства, методики викладання філологічних дисциплін, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і закордонних дослідників.

Видання адресовано професійним філологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку філології.

УДК 80:001(045)

Тексти статей подаються в авторській редакції

Рік заснування – 1993. До 1999 р. – Збірник наукових праць
Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Серія філологічна

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 820 від 11.07. 2016 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації
серія КВ №14660-3631ПР від 01.12.2008 р.

Збірник наукових праць «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки» проіндексовано у міжнародних наукометричних базах:
Index Copernicus (IC), GOOGLE SCHOLAR

SCIENTIFIC PAPERS
SCIENTIFIC PAPERS

**OF KAMIANETS-PODILSKY
IVAN OHIYENKO
NATIONAL UNIVERSITY**

PHILOLOGICAL SCIENCES

ISSUE 51

Kamianets-Podilsky
2020

Reviewers:

N. M. Kostusiak, Doctor of Philology, Professor, Professor of Department of the Ukrainian language of Lesia Ukrainka Eastern European National University;

V. I. Pakharenko, Doctor of Philology, Professor of Department of the Ukrainian Literature and Comparative of Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy.

*The publication is approved by the decision of the Scientific Board
of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University
(protocol № 12 of 26.12.2019)*

International editorial board:

S.D. Abramovych, Doctor of Philology, Professor; **I.S. Berkeshchuk**, Candidate of Philology, Associate Professor; **T.V. Bodnarchuk**, Candidate of Pedagogical sciences, Associate Professor; **O.S. Volkovynskyi**, Doctor of Philology, Professor; **O.V. Halaibida**, Candidate of Philology, Associate Professor; **O.V. Keba**, Doctor of Philology, Professor (Editor-in-Chief); **B.O. Kovalenko**, Candidate of Philology, Associate Professor; **N.D. Kovalenko**, Candidate of Philology, Associate Professor; **Arkadiusz Marzec**, Doctor Habilitatus, Professor of the Jan Długosz University in Częstochowa (Poland); **A.A. Marchyshyna**, Doctor of Philology, Associate Professor; **L.M. Marchuk**, Doctor of Philology, Professor (Deputy Editor-in-Chief); **H.I. Nasminchuk**, Candidate of Philology, Professor; **T.M. Petrova**, Candidate of Pedagogical sciences, Associate Professor; **A.S. Popovych**, Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor; **O.A. Rarytskyi**, Candidate of Philology, Associate Professor; **P.L. Shulyk**, Candidate of Philology, Professor; **Emilia Yanihora**, Doctor, Associate Professor of the Catholic Ruzomberk University (Slovakia).

International Scientific Council:

Urszula Gruca-Miqsik, Doctor of Pedagogics, Junior Scientific Assistant in University of Rzeszów (Poland); **A.V. Zhukov**, Doctor of Philology, Professor, Head of Russian language department of Novhorod Yaroslav Mudryi state University (Velikiy Novgorod, Russian Federation); **B.P. Ivaniuk**, Doctor of Philology, Professor, Head of Russian classical literature and theoretical literary criticism department of Yelets I. O. Bunin state University (Yelets, Russian Federation); **Danuta Marzec**, Doctor Habilitatus, Professor of the Jan Długosz University in Częstochowa (Poland); **I.V. Ostapenko**, Doctor of Philology, Professor, Head of the department of Interlingual Communication and Journalism of the Tavria V.I. Vernadskyi national University (Simferopol, Ukraine); **O.S. Sylaeiv**, Doctor of Philology, Professor of Russian and World literature department of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine); **V.I. Sylantieva**, Doctor of Philology, Professor, Head of foreign literature department of Odesa I. I. Mechnykov national University (Odesa, Ukraine); **N.M. Solohub**, Doctor of Philology, Professor, leading official of the Institute of the Ukrainian language at the National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **O.O. Taranenko**, Doctor of Philology, Professor, leading official of the O. O. Potebnia Institute of Linguistics at the National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Anton Fabiian**, Doctor Habilitatus, Professor of Pavlo Yozef Shafaryk University in Koshytse (Koshytse, Slovakia).

N34 **Scientific papers of Kamianets – Podilsky Ivan Ohienko National University: Philological Sciences. Issue 51.** – Kamianets-Podilsky: Publisher A. S. Pankova, 2020. – 152 p.

This collection of scientific papers represents topical issues of modern linguistics, literary criticism, methods of teaching philological disciplines and a wide range of scientific studies made by local and foreign researchers.

The issue is addressed to professional philologists, graduate and doctorate students and all those interested in the state of the art of philology.

UDC 80:001(045)

The texts of articles are given in authorial versions

Founded in 1993. Prior to 1999 published as
«The scientific papers of Kamianets – Podilsky State Pedagogical Institute. Philological series.»

The collection is put on the List of Ukrainian scientific professional editions in philological sciences
(The Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 820 from 11.07.2016)

Certificate of state registration of the printed mass medium
KB № 14660-3631 IIP of 01.12.2008

The collection of research papers «Scientific papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University: Philological Sciences» is indexed in the following international scientometric databases:
Index Copernicus (IC), GOOGLE SCHOLAR

7. Матушек, О. Ю. (2013). *Проповіді Лазаря Барановича в дискурсі українського бароко*. Харків, 360 с.
8. Ніка, О. І. (2012). Антоній Радивилівський і розвиток українських казань XVII ст. [У:] *Rozprawu komisji językowej*. Łódź : Łódzkie towarzystwo naukowe. T. LVIII. s. 223–234.
9. Німчук, В. В. (1995). *Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції*. Київ, 34 с.
10. Олешко, Ю. Л. (2017). *Староукраїнська проповідь XVII ст. у комунікативно-когнітивному вимірі* : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 40 с.
11. Панашенко, В. В. (1974). *Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. : (на матеріалах Лівобережної України)*. Київ, . 111 с.
12. Петров, Н. И. (1892). Новооткрытй Киевскій проповѣдникъ второй половины XVII вѣка. [У:] *Труды Киевской Духовной Академіи*. Т. 5. с. 93–126.
13. *Радивилівський Антоній. Барокові проповіді XVII століття* (2019). Оксана Ніка, Юлія Олешко. Київ, XIV + 381 с.
14. *Реймське євангеліє* (2019). В. М. Мойсієнко. Київ.
15. Сокирко, О. Г. (2016). *Українська кирилична палеографія XI–XVIII ст.* Київ, 144 с.
16. Суховій, О. О. (1996). Роль митрополита Варлаама Ясинського в історії і культурі України. [У:] *Людина. Культура. Духовність* : Зб. наук. праць. Вип. 2. Київ, с. 33–39.
17. Суховій, О. О. (1999). Темпоральна фразеологія у казаннях Варлаама Ясинського (семантика і джерела живлення). [У:] *Українська мова і література в Київському університеті* : Зб. наук. студій, присв. 80-річчю кафедр україністики. Київ, с. 108–113.
18. Суховій, О. О. (2000). Особливості стилістичного використання фразеологізмів у збірнику кінця XVII ст. Варлаама Ясинського. [У:] *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : Збірник наукових праць. Київ, с. 101–106.
19. Суховій, О. О. (2001a). Урочисто-святочні казання митрополита Варлаама Ясинського. [У:] *Chrześcijańskie święta i święci w życiu duchowym Ukraińców na przełomie tysiącleci* (Biblioteka Fundacji św. Włodzimierza. T. 6). Kraków (Poland), s. 533–553.
20. Суховій, О. О. (2001b) Людина як суспільна істота у фразеології проповідницького жанру (на матеріалі рукописних казань кінця XVII ст. Варлаама Ясинського). [У:] *Sborník příspěvků I. Olomoucké symposium ukrajinistů "Ukrajnistika na prahu nového století a tisíciletí: problémy jazyka, literatury a kultury"*. Olomouc (Czech), s. 66–73.
21. Суховій, О. О. (2001в). Фразеологія культово-релігійної сфери (на матеріалі казань Варлаама Ясинського). [У:] *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : Збірник наукових праць. Київ, с. 71–78
22. Суховій, О. О. (2002) *Фразеологія ораторсько-проповідницької прози Варлаама Ясинського* : дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 255 арк.
23. Суховій, О. О. (2018) *Оним как компонент фразеологических единиц в проповедях 17 века Варлаама Ясинского*. [У:] *Имята и фразеологизата. Имена и фразеология*. Скопје, с. 265–270.
24. Чепіга, І. П. (1985). *Іоанікій Галатовський. Ключ розуміння*. Київ, 445 с.
25. Ясинський, Варлаам. (Кінець XVII ст.) *Збірка казань* (рукопис). Зберігається в Інституті рукопису НБУВ за шифром ДА 226Л, 888 с.

УДК: 811.16'36(091)

DOI:10.32626/2309-9771.2020-51-134-138

Ольга Турко
кандидат філологічних наук, викладач, доцент кафедри філологічних дисциплін
початкової освіти Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна)
e-mail: olha.turko@gmail.com
ORCID: 0000-002-4178-0483

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ПОНЯТТЯ 'ПОРЯДОК СЛІВ' У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВознавстві (ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті описано в діахронічному ракурсі поняття 'порядок слів' у слов'янському мовознавстві періоду формально-граматичного підходу трактування мовних явищ. Зокрема, проаналізовано слов'янські граматики кінця XIX – першої половини XX століть щодо функціонування термінів на позначення 'порядок слів', лінгвістичних методологій трактування цього поняття.

Ключові слова: порядок слів, формально-граматичний аспект, синтагма, діахронічний підхід, східнослов'янське мовознавство, смисл, інтонація.

Turko OIha. Historical overview of the term “word order” in Slavic linguistics (formal-grammatical aspect)

The article provides historical overview of the term ‘word order’ during the period of functioning of formal-grammatical approach to linguistic notions. The main attention is concentrated on the interpretation of this term in East Slavic linguistics (O. Potebnia, V. Simovytych, I. Ohiyenko, L. Shcherba, O. Melnychuk, etc). The analysis of those achievements in word order research in West Slavic linguistics which had general value has been carried out.

The following methods of research have been used: descriptive with the elements of comparative analysis, comparative-historic method, structural with the elements of distributive analysis.

Grammar manuals, the Ukrainian language textbooks in particular and the textbooks in Slavic languages in general which were functioning in the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries were used as the sources of conducting dominant theoretical guidelines. The article describes the terminology used at that period in order to represent the modern notion ‘word order’; main tendencies in word order in the structure of the Slavic sentence of that period; the means (morphological, syntactic, intonational) of setting ‘typical’ and ‘untypical’ word order. Dominant linguistic approaches to the interpretation of word order such as logical, intonational, stylistic, syntagmatic have been pointed out.

The main accent of analytical description has been made on the sentence structure peculiarities in East Slavic languages. The achievements of the scientists in West Slavic linguistics which had general value in Slavic linguistics have also been considered. The main attention was paid to the notion ‘syntagma’ as the dominant one in sentence word order research in terms of communicative aspect which is one of the dominant approaches on the modern stage of the development of Ukrainian linguistics.

In general the given research presents one of the stages of diachronical description of the term ‘word order’. The author has an intention to further carry out research in this sphere taking into account such aspects as semantic-syntactic and communicative. Since the basis for further stages of sentence word order analysis are grounded in formal-grammatical approach, it makes sense to take into consideration conceptual grounds of this stage while concluding about the following linguistic periods of functioning of Slavic sentence structure.

Key words: word order, formal-grammatical aspect, syntagma, diachronical approach, East Slavic linguistics, essence, intonation.

Вступ. Кодифікація термінів граматики сучасної української мови перебуває в тісному зв’язку із напрямами парадигматичної системи українського мовознавства. Водночас діахронічний підхід до усталення наукових термінів та понять зумовлює їхню концептуалізацію в синхронічному зрізі. З огляду на це, аналітичний опис певного мовознавчого явища, дослідження його граматичного вияву, частотності, функційного спрямування доцільно здійснювати з оперттям на історичний аспект, який, поза усяким сумнівом, проливає світло на різновекторність у трактуванні граматичних понять на сучасному етапі розвитку мови.

Аналіз попередніх досліджень. Поняття ‘порядок слів’ у *формально-граматичному аспекті* (Ф. Фортунатов, В. Порожезінський, М. Петерсон, О. Пешковський, О. Востоков, М. Греч, Ф. Буслаєв, О. Руднев, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, О. Потєбня, О. Шахматов, В. Бабайцева, М. Шатух та ін.) пов’язане із функційним призначенням судження без урахування специфіки мови, її значеннєвої сторони. Як наслідок, було угруповано різні за своєю синтаксичною природою одиниці. Саме у цьому аспекті було закладено основи сучасної граматики. Представники *семантико-синтаксичного підходу* (Ш. Баллі, Л. Теньєр, Е. Бенвеніст, Н. Арутюнова, Н. Шведова, Г. Золотова, В. Русанівський, І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Мойсієнко, М. Плющ, Л. Марчук, А. Загнітко та ін.) трактували речення як систему відношень, яку організовує предикат – центральний компонент речення. Предикат зумовлює кількість компонентів на позначення предметів і визначає їх семантичні ролі (функції). У центрі уваги дослідників є відображувана в реченні ситуація та її семантична модель – пропозиція. Відтак порядок слів зумовлений валентністю пропозиційної моделі. У *комунікативному аспекті* (Дж. Остін, Дж. Серль, З. Вендлер, А. Бондарко, А. Загнітко, І. Вихованець, Ф. Бацевич та ін.) порядок слів у реченні трактують з позицій мовного спілкування, що складається з таких компонентів, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код повідомлення.

Водночас питання порядку слів у реченні української мови є **актуальним** і на сучасному етапі функціонування граматики з таких причин: розташування компонентів речення визначається довільністю порядку слів в українській мові, що жодним чином не допускає вільного компанування речення, а навпаки, зумовлено темо-ремним членуванням та логіко-змістовим критерієм; позиція компонента речення, однакового в морфологічному вияві, може бути різною в синтаксичній номінації (наприклад, *Я добре пам’ятаю той весняний день* (узгоджене невідокремлене означення); *Той день – весняний, я добре пам’ятаю* (узгоджене відокремлене означення); *Той день, я добре пам’ятаю, – весняний* (складений іменний присудок); стилістичною парадигмою української мови, що залежить від жанрово-стильової організації речення, тексту, а щодо художнього стилю, то у ньому визначальну роль має ідіолектність письма майстрів слова.

Мета роботи. Розгляд та аналіз поняття 'порядок слів' у діахронічному аспекті, виокремлення домінантних положень трактування названого поняття у формально-граматичній парадигмі для подальшого дослідження цього поняття в семантико-синтаксичній, комунікативній та функційно-стилістичній парадигмах.

Основними методами та прийомами дослідження були описовий з прийомами зіставного аналізу, порівняльно-історичний метод, структурний з елементами дистрибутивного аналізу.

Матеріал та результати дослідження. Інтерес до вивчення питання порядку слів у реченні зародився в період виникнення порівняльно-історичного мовознавства (перше десятиліття XIX ст.), зокрема в межах вивчення структури речення слов'янських мов.

До перших спроб граматичного опису поняття 'порядок слів' належить праця Е. Бернекера «Порядок слів у слов'янських мовах» [Berneker 1900, с. 96–99], у якій порядок слів у реченні пов'язано із логічним наголосом.

Значного прогресу в дослідженні окресленого питання досягли західнослов'янські мовознавці (В. Матезіус, Й. Коржинек, Є. Курилович та ін.). Зокрема, В. Матезіус обґрунтував положення про зв'язок певних видозмін порядку слів із смисловим виділенням частин речення [Мельничук 1966, с. 250] та пов'язав порядок слів у чеській мові із актуальним членуванням речення. В. Матезіус порядок слів у реченні з емоційно забарвленим ядром висловлювання в кінці речення називає об'єктивним, а на початку речення – суб'єктивним. Як слушно зауважує О. Мельничук, заслугою чеського мовознавця є розмежування проблеми порядку слів у слов'янських мовах від проблеми синтаксичних функцій членів речення та встановлення зв'язку інверсії та звичного порядку слів із смисловою структурою висловлювання [Мельничук 1966, с. 251].

У східнослов'янському мовознавстві витоки становлення поняття 'порядок слів', на нашу думку, варто вбачати в концептуальних положеннях О. Потебні. Міркування мовознавця щодо структури речення базуються на тому, що слово нерозривно пов'язане з актом мислення. Цей зв'язок представлено шляхом «внутрішньої форми»: будь-яке слово виникло, отримало своє оформлення відповідно до ознаки предмета. Сприйняття ознак предметів мінливе, чим вище розвиток людства, тим складніше саме сприйняття, яке постійно змінюється. Відтак змінюються і слова, втрачаючи свою «внутрішню форму», набуваючи нову на нових засадах. Зміна структури мови створює безперервний розвиток. Оскільки ці зміни відбуваються не одночасно, то «поверхня мови завжди рясніє зразками різнохарактерних пластів» [Потебня А. А. 1888]. На конкретних матеріалах слов'янських мов О. Потебня здійснив історичний опис частин мови і пропозиції, реконструкцію їх на підставі «разнохарактерности» явищ. Дослідження О. Потебні заклали домінуючу методологію аналізу мовних одиниць крізь призму психологічного прочитання граматичних явищ.

Систематизувати граматичне місце слів у реченні намагалися С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер [Стоцький і Гартнер 1919, с. 209–2011] у першій граматиці української мови, зокрема вказуючи на особливості структури речення (постійна позиція питальних та відносних займенників, часток та сполучників на початку речення; часток *б, би* після слова; частки *нехай* перед дієсловом та ін.); «свобідний» та «нормальний» порядок слів (пов'язують таке розташування слів із стилістичним наміром).

Український мовознавець В. Сімович на позначення порядку слів використовує поняття 'лад слів' та пов'язує його із семантичним значенням окремих слів. 'Звичний лад слів' української мови має таке граматичне вираження: «присудок, підмет (чи підмет, присудок), а далі – предмет, прислівниковий додаток – а прикметниковий додаток там, де йому місце, коло того ім'я, до якого він належить» [Сімович 1921, с. 394]. Окрім цього, В. Сімович зазначає, що українській мові, на відміну від інших мов (наприклад, німецької), властивий 'довільний лад слів', зумовлений смисловим навантаженням (розмовний стиль) та письменницьким задумом (художній стиль). 'Довільний лад слів' вирізняється позицією початку речення таких синтаксичних одиниць: присудка, 'предмета' (сучасний термін – додаток), 'прислівникового додатка' (сучасний термін – обставина); позицією після означуваного слова – прикметникового додатка (сучасний термін – означення) [Сімович 1921, с. 396–398]. Порядок слів у реченні української мови в граматиці В. Сімовича хоч і проаналізовано за семантичним критерієм, однак пов'язаний із членами речення (формально-граматичний аспект структури граматики української мови).

Логіко-граматичний підхід до тлумачення порядку слів у реченні містить граматики М. Угрин-Безгрішного та А. Лотоцького, у якій зазначено: «Правильно збудоване речення повинно виглядати так: підмет (зо своїми додатками) + присудок (зо своїми додатками) + предмет (зо своїми додатками). Однак не раз треба відступити від цього правила, бо треба нам чи то для зазначення ваги слова, чи для більшого оживлення речення покласти якесь одне слово на початку речення, а через те очевидно змінюється вже весь порядок речення. Та завжди таки й тоді треба нам уважати, щоби не відділювати, а бодай не надто віддалювати від головних частин речення їх придатків. Також не любить українська мова класти дієслова на кінець речення. Тільки в поезії, в поетичній мові часто не держаться письменники – поети цих правил. Не раз саме такою химерною будовою речень хочуть вони викликати в читача бажаний настрій, або вражіння» [Угрин-Безгрішний, Лотоцький 1936, с. 57–58].

‘Словоладом’ номінує поняття ‘порядок слів’ Я. Неврлі у своїй граматиці, акцентуючи увагу на інтонаційності розташування слів у незвичному порядку [Неврлі 1938, с. 22].

Функційно-граматичний та стилістичний підходи до опису ‘ладу слів’ представив І. Огієнко. Мовознавець окреслив основні закономірності порядку слів у реченні за синтаксичною функцією частин мови: «1. Підмет стоїть перед присудком. 2. Прикметникове пояснення ставиться перед іменником. 3. Прислівникове пояснення ставиться перед присудком. 4. Іменникове пояснення ставиться по присудку» [Огієнко 1937, с. 254]. І. Огієнко звертає увагу й на стилістичний аспект застосування незвичного порядку слів –інверсії. На думку мовознавця, інверсія є звичайна («від переставлення словоскладу зовсім не затемнюється речення» [Огієнко 1937, с. 255]) й незвичайна («від такого переставлення зміст затемнюється й речення стає неясне» [Огієнко 1937, с. 255]). І. Огієнко вважає, що звичайна інверсія застосовується лише в художньому мовленні, натомість незвичайну інверсію варто викорінювати із мовлення.

Відтак порядок слів як носіїв різної смислової ваги в реченні розглядали в межах синтагматичного членування реченнєвої структури. Поняття ‘синтагма’ в сучасному мовознавстві має два значення: 1) «сполучення або злиття двох суміжних мовних одиниць будь-якого рівня, розташованих у певній лінійній послідовності в мовному потоці»; 2) «ритмо-інтонаційна єдність, мовленнєвий такт, що складається з одного чи кількох слів, об’єднаних у смислового та інтонаційного відношенні» [Українська мова. Енциклопедія 2000, с. 544–545].

Значний внесок у розгляд питання про синтагму зробив Л. Щерба. Мовознавець, зокрема, обґрунтував такі положення: синтагма – синтаксичне й семантичне поняття; синтагми утворюються в мовленні для позначення складних понять, які виникають у процесі мислення й відображають дійсність; синтагми наповнюються конкретним смисловим змістом у контексті мовлення; смисл синтагми залежить від смислу цілого речення, контексту; синтагма – найпростіша смислова одиниця; синтагма – активна категорія стилістичного синтаксису [Виноградов 1950, с. 211–212].

Зв’язок закономірностей порядку слів у слов’янських реченнях із синтагматичним членуванням довів О. Мельничук. Мовознавець розрізняє такі типи синтагм за ступенем членування: синтагми першого ступеня членування стосовно наявного чи уявного контексту, синтагми другого ступеня членування, співвідносні синтагми (виділяються в межах синтагм другого ступеня) [Мельничук 1966, с. 256]. Залежно від характеру взаємних стосунків, у які вступають синтагми, виділяють такі види синтагм, як синтагми однорідні (самостійні) та синтагми зв’язані [Мельничук 1966, с. 260].

Вагома заслуга О. Мельничука в обґрунтуванні семантичного підходу в граматичному дослідженні порядку слів у реченні.

У подальших розвідках східнослов’янських граматистів (О. Шахматова, В. Бабайцевої, М. Шатух та ін.) помітна тенденція до аналізу поняття ‘порядок слів’ у зв’язку із функційністю членів речення. Водночас Л. Щерба, Я. Лой, К. Крушельницька роблять спроби застосувати семантичний критерій як домінуючий у ‘словоскладанні’ слів у слов’янському реченні.

Висновки. Формально-граматичний аспект тлумачення синтаксичних одиниць та явищ у слов’янському мовознавстві щодо порядку слів зумовив, по-перше, виявлення порядку слів у реченні як синтаксичного явища; по-друге, розгляд таких граматичних показників порядку слів, як інтонаційність, стилістичність; по-третє, введення в науковий обіг поняття ‘інверсія’ на позначення незвичного розташування слів у реченні з стилістичною метою; по-четверте, розмежування проблеми порядку слів у слов’янських мовах від проблеми синтаксичних функцій членів речення (В. Матезіус); по-п’яте, встановлення зв’язку між порядком слів та синтагматичним членуванням речення (О. Мельничук).

Перспективи подальших досліджень. Опираючись на концептуальні засади формально-граматичного аспекту плануємо здійснити аналіз порядку слів української мови у функційно-стилістичному та комунікативному аспектах у співвідношенні з сучасною терміносистемою українського мовознавства, вияву інверсійного порядку слів за стилістичним критерієм та граматичного вияву порядку слів у структурі українського речення (простого, складного) відповідно до типологічної належності української мови до східнослов’янської групи мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вардоль, И. Ф. (1989). *Очерки типологии порядка слов*. Москва, 212 с.
2. Виноградов, В. В. (1950). Понятие синтагмы в синтаксисе русского языка (критический обзор теорий и задачи синтагматического изучения русского языка). [У:] *Вопросы синтаксиса современного русского языка* / [под ред. В. В. Виноградова]. Москва, с. 183–256.
3. Мельничук, О. С. (1966). *Развиток структуры слов’янського речення*. Київ, 324 с.
4. Неврлі, Я. (1938). *Грамматика української мови*. Ч. 2. Складня (Синтакса). Ужгород : Свобода, 76 с.
5. Огієнко, І. (1937). *Рідне слово: початкова грамматика української літературної мови*. Ч. 2. Морфологія й складня. Жовтківка : Друкарня оо. Василян, 288 с.
6. Потєбня, А. А. (1888). *Из записок по русской грамматике*. Ч. 1–2. Изд. 2-е, испр. и доп. Харьков, 536 с.

7. Сімович, В. (1921). *Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці*. Друге видання з одмінами й додатками. Київ–Ляйпціг : Українська накладня, 584 с.
8. Стоцкий і Гартнер (1919). *Українська граматика*. Канада, 242 с.
9. Угрин-Безгрішний, М. і Лотоцький, А. (1936). *Коротка граматика української літературної мови*. Рогатин–Львів : Сині дзвіночки, 112 с.
10. *Українська мова. Енциклопедія* (2000). Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Українська енциклопедія, 752 с.
11. Berneker, E. (1900). *Die Wortfolge in den slawischen Sprachen*. Berlin, 161 s.

УДК 811.161.2:81'373.611

DOI:10.32626/2309-9771.2020-51-138-141

Інга Федькова

*Кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: ingafedkova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0349-7211*

Наталія Ладиняк

*Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: nistrum@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5992-1347*

ВІДТОПОНІМІЧНІ ДЕРИВАТИ У НОМЕНАХ НА ПОЗНАЧЕННЯ ТАНЦІВ

У статті йдеться про відтопонімічні деривати у складі хореографічної лексики сучасної української мови, які є назвами танців. Закцентовано увагу на позамовних та внутрішньолінгвістичних чинниках появи досліджуваних одиниць, а також описано механізми творення окресленої лексики, яка віддзеркалює поняття як української, так і міжнародної танцювальної культури.

Ключові слова: *топоніми, хореографічна термінологія, номени, номінація, дериват.*

Inha Fedkova, Nataliia Ladyniak *Toponymic derivatives in dance names.*

The paper is about toponymic derivatives in the choreographic vocabulary of modern Ukrainian language. Attention is paid to extra-lingual and intra-lingual factors of the appearance of the studied units, and mechanisms of creation of the outlined vocabulary are described. Choreographic vocabulary is an integral part of the entire lexical system of the Ukrainian language. It contains units related to dance art.

The nomination mechanisms that contribute to this vocabulary are diverse. Toponymic names occupy a prominent place in this process. The most common in the forming of choreographic vocabulary is the use of toponymic names for villages, towns, cities, regions and countries.

The name of the dance may indicate the place of its occurrence: «Mykulychynka», «Yablunivka», «Khortichanka», «Podolianka», Krasnianska polka, Balabynska polka, Poliska polka. The practice of naming dances by name of locality or ethnic group is widespread in national culture (Halychanka (from the name of the historical region of Ukraine Halychyna), hutsulka (from the name of Hutsuls – Ukrainians from mountainous regions of western regions of Ukraine), Bukovynka (Bukovyna is a historical and geographical region of Ukraine), as well as international – Bergamaska (by the name of Bergamo), Boston (from Boston, USA) etc.

If lexical borrowings came into the Ukrainian language as ready linguistic units, the linguistic toponymic derivatives are created, mainly in the suffixal way. The vocabulary of the terminology of choreography is expanded by the specific components of terminological phrases, in which the role of toponymic adjectives, characterized by structural and semantic dependence on proper place-names, mainly names of countries and continents.

In the dance culture of each nation there are dances that differ from the dances of other people, accordingly, the name was derived by means of generic relationships, where the generic was a noun that called dance, and species – an adjective indicating the place of origin and distribution of this dance. Here are some examples: Ukrainian dance, Georgian dance, Argentine tango, Viennese waltz, American rumba, Cuban rumba etc.

Toponymic derivatives are a significant source of replenishment of choreographic vocabulary. This process is quite active within the same term system, due to both extra-linguistic (the appearance of new dances and dance forms in different regions) and intra-linguistic (need for nomination) factors.

Key words: *toponym, choreographic terminology, names, nomination, derivative.*

З М І С Т

Семен Абрамович	
Yahoos у Дж. Свіфта як затьмарення образу Божого в людині	5
Віталія Алексенко	
Концепція природи у вірші Р. Бернза «Зимова ніч».....	11
Інна Беркещук	
Демінутивни у романі Володимира Лиса «Діва Млинища»	17
Ніна Бернадська	
Теоретико-літературознавча спадщина Д.Чижевського: нові штрихи	21
Світлана Бибик	
Прагматичний зміст літературно-мовної діяльності в повсякденні соціуму: етно-, державотвірні та культурно-освітні функції.....	26
Валентина Біляцька	
Авторські й класифікаційні жанрові рефлексиви роману у віршах	31
Тетяна Боднарчук	
Галина Фоміна	
Die Kollokationen in den Deutschen, Englischen und Ukrainischen sprachen und ihre Rolle bei dem Fremdsprachenerwerb	39
Наталія Дзюбак	
Звертання як засіб суб'єктивної оцінки співрозмовника в романі Дмитра Кешелі «Родаки»	42
Тетяна Євтушина	
Ліліана Прокопенко	
Інтоновані синтаксичні одиниці в заголовках газети «Чорноморські новини»	46
Світлана Ігнат'єва	
Мовна особистість Тараса Шевченка в щоденниковій рецепції Олесья Гончара.....	49
Людмила Каплична	
Суб'єктивно-психологічна оцінка літературного процесу в документально-художній повісті «Смертельною дорогою» Олекси Гай-Головка	54
Борис Коваленко	
Наталія Коваленко	
Народнорозмовна лексика в мовотворчості М. Коцюбинського	59
Олександр Котляш	
Номени давнього сільськогосподарського виробництва у наративах мешканців говірки села Залужжя (на матеріалі текстів говірки села Залужжя Дубровицького району Рівненської області)	66
Наталія Кутуза	
Комерційна, політична та соціальна реклама: спільні й відмінні риси	70
Оксана Кучерук	
Навчання української мови на засадах медіаосвіти в загальноосвітній школі: соціокультурний аспект.....	76
Людмила Марчук	
Мовні засоби вираження оцінки локалізації предмета в просторі	80
Марія Матковська	
Лексичне втілення компонентів позитивне – негативне засобами сучасної англійської мови.....	84

Зоряна Мацюк Народження позашлюбної дитини в західнополіському фразеологічному корпусі	88
Татьяна Сироткина Анастасия Мезенцева Современная эргонимия в социокультурном пространстве региона	92
Оксана Мозолюк Префіксальне словотворення в старослов'янській мові.....	94
Римма Монастирська Функційна природа жаргонізмів у художньому дискурсі (на матеріалі повісті Світлани Пиркало «Зелена Маргарита»).....	97
Наталія Панчук Психологічні особливості становлення ціннісної сфери майбутнього філолога під час навчання у вищому освітньому закладі.....	100
Людмила Поплавська Фразеологізми в комунікативному просторі художнього тексту (на матеріалі роману «Марія» Уласа Самчука).....	103
Анжеліка Попович Олена Горошкіна Дидактичні основи навчання стилістики української мови в закладах вищої освіти	106
Олег Рарицький Композиція художньо-документальної прози: пошук експериментаторських підходів	111
Halyna Semen Lesia Hladkoskok Iryna Muradkhanian Teaching English in Higher Establishments of Romania.....	116
Юлія Степчук Рецептивні моделі шевченкознавства у літературно-критичній творчості М. Коцюбинської.....	121
Оксана Суховій Рукописне казання Варлаама Ясинського про відпущення гріхів	125
Ольга Турко Історичний огляд поняття 'порядок слів' у слов'янському мовознавстві (формально-граматичний аспект)	134
Інга Федькова Наталія Ладиняк Відтопонімічні деривати у номенах на позначення танців	138
Зореслава Шевчук Мовна репрезентація психоемоційного стану жінки (на матеріалі сучасної жіночої прози)	141
Наталія Шеремета Лінгвокраєзнавчий потенціал найменувань посуду (на матеріалі говіркового мовлення Західного Поділля)	144

Scientific publication

Scientific papers of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko national University
Philological Sciences

Issue 51

Computer version *U. M. Zarytska*

Publisher Pankova A. S.
30b, Symona Petliury street, Kamianets-Podilskyi, 32300.

Наукове видання

Наукові праці
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
Філологічні науки

Випуск 51

Комп'ютерне верстання

У. М. Зарицька

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 17,67.
Тираж 300 пр. Зам. № 34.

Видавець Панькова А. С.
вул. Симона Петлюри, 306, м. Кам'янець-Подільський, 32302.
Тел./факс: (03849) 3 90 06, (067) 381 29 43.
E-mail: aksiomaprint@ukr.net, sales@aksioma.org.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6561 від 28.12.2018 р.